

**ПРОДУКТИВНІ МОДЕЛІ ТЕРМІНОДЕРИВАЦІЇ
У ПРЕДМЕТНІЙ СФЕРІ ЕЛЕКТРОННОЇ ОБРОБКИ ДАНИХ
(НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)**

**PRODUCTIVE MODELS OF TERMINOLOGICAL DERIVATION IN THE SUBJECT
FIELD OF ELECTRONIC DATA PROCESSING
(BASED ON GERMAN LANGUAGE MATERIAL)**

Котвицька В.А.,

orcid.org/0000-0003-4768-9928

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Мельник О.М.,

orcid.org/0009-0000-5844-8332

науковий співробітник

Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки

та судових експертиз Служби безпеки України

У статті представлено аналіз основних дериваційних моделей німецьких термінів предметної сфери електронної обробки даних.

Актуальність дослідження зумовлена відсутністю комплексного аналізу продуктивних моделей термінодеривації у сфері електронної обробки даних, їхньої ролі в розвитку номінативних можливостей сучасної німецької мови.

Авторами статті зазначено об'єкт, предмет та сформульовано мету дослідження, окреслено перспективи. До завдань, розв'язання яких передбачала мета наукової розвідки, належали такі: а) вивчити словотворчі процеси терміносистеми аналізованої сфери; б) визначити і схарактеризувати продуктивні моделі термінодеривації у досліджуваній предметній галузі.

Матеріалом дослідження слугувала суцільна вибірка термінологічних одиниць указаної галузі з авторитетного тлумачного словника сучасної німецької мови Duden.

Теоретична значущість розвідки полягає у вивченні дериваційних механізмів як засобів систематизації і стандартизації термінів, а також у формуванні загальнотеоретичних уявлень про структурні особливості термінологічної лексики вказаної сфери.

Терміни творяться за допомогою таких, різних, способів деривації: словоскладання, запозичення, аббревіація, суфіксація, префіксація, (морфологічно-)синтаксичне, лексико-семантичне термінотворення. Авторами статті встановлено, що найактивніше вокабуляр аналізованої предметної сфери формує словоскладання.

У досліджуваній сфері, на матеріалі німецької мови, визначено основні, найпоширеніші, моделі термінологічної деривації. Найпродуктивнішими виявились моделі, де іменник поєднується з іменником, дієсловом або прикметником. Аналіз дібраного емпіричного матеріалу засвідчив домінування двокомпонентних композитів, значна частина яких містить у своєму складі англійські елементи.

До перспектив дослідження належить вивчення особливостей перекладу німецької термінологічної лексики предметної сфери електронної обробки даних українською мовою.

Ключові слова: електронна обробка даних, термін, термінологічна одиниця, лексична одиниця, модель термінодеривації.

The study presents an analysis of the main derivational models of German terms in the subject area of electronic data processing.

The relevance of the study is due to the lack of a comprehensive analysis of productive models of term derivation in the field of electronic data processing and their role in the development of the nominative capabilities of the modern German language.

The object and the subject of study were described, the aim was stated and the research perspectives were outlined. The tasks, the solution of which was provided by the goal of scientific research, included the following: a) to study the word-forming processes of the term system of the analyzed sphere; b) to define and characterize productive models of term derivation in the studied subject area.

The research material was a solid sample of terminological units of the specified field from the authoritative interpretive dictionary of the modern German language Duden.

The theoretical significance of intelligence lies in the study of derivation mechanisms as a means of systematization and standardization of terms, as well as in the formation of general theoretical ideas about the structural features of the terminological vocabulary in the specified field.

Terms are created using the following different methods of derivation: word formation, borrowing, abbreviation, suffixation, prefixation, syntactic, lexical-semantic term formation. The authors of the article established that word formation forms the vocabulary of the analyzed subject area most actively.

In the studied area, based on the material of the German language, the main models of terminological derivation have been determined. Models where a noun is combined with a noun, a verb or an adjective turned out to be the most productive. The analysis of the selected empirical material testified to the dominance of two-component composites, a large part of which contains English-language elements in its composition.

Research perspectives include the study of the problems of translating the German terminological vocabulary of the subject area of electronic data processing into Ukrainian.

Key words: electronic data processing, term, terminological unit, lexical unit, model of terminological derivation.

Постановка проблеми. Нерозривний і взаємозумовлений зв'язок мови з діяльністю суспільства виражається в тому, що всі важливі процеси науково-технічного прогресу дуже швидко та багатогранно віддзеркалюються в лексиці, у термінологічних системах [5, с. 116]. При ґрунтовному вивченні систем термінів у різних галузях і підгалузях наукового або технічного знання особливого значення набувають питання вивчення словотворчих процесів, проблема виявлення генетичних, семантичних, формальних та інших закономірностей творення термінологічних лексичних одиниць, адже «словотвір відповідає за механізм утворення нових слів та вивчення всіх словотворчих засобів мови, визначає їх продуктивність, забезпечує процес номінації, згідно з відповідними моделями, встановленими законами і правилами» [3]. Завдяки дослідженням, присвяченим згаданім вище питанням, можна прогнозувати, яким буде подальше функціонування тієї чи іншої мови, які зміни на мови можуть чекати в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перспективи розвитку мов загалом та їх окремих підсистем повсякчас хвилювали лінгвістів. Сучасним тенденціям розвитку українського словотворення приділяють значну увагу Ж. В. Колоїз, Є. А. Карпіловська, Н. М. Хрустик, Д. В. Мазурик, М. М. Медведь, Л. В. Сменова, англійського – С. М. Єнікеєва, Ю. А. Зацний, О. Л. Гармаш, О. В. Янковець, німецького – В. І. Кульчицький, Л. Б. Воловик, Л. В. Щигло. Актуальність пропонованого дослідження полягає у відсутності комплексного аналізу найпоширеніших, продуктивних, моделей термінодеривації у сфері електронної обробки даних, їхньої ролі в розвитку номінативних можливостей сучасної німецької мови.

Постановка завдання. Мета роботи – дослідити й описати особливості деривації німецьких термінологічних одиниць предметної сфери електронної обробки даних. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) вивчити словотворчі процеси терміносистеми аналізованої сфери; 2) визначити і схарактеризувати продук-

тивні моделі термінодеривації у досліджуваній предметній галузі.

Об'єктом дослідження є німецька термінологіка предметної сфери електронної обробки даних, а **предметом** – моделі термінологічної деривації у названій сфері.

Матеріалом дослідження слугувала суцільна вибірка лексичних одиниць з приміткою EDV (elektronische Datenverarbeitung – електронна обробка даних) з авторитетного тлумачного словника сучасної німецької мови Duden [8].

Виклад основного матеріалу. Терміни творяться за допомогою таких, різних, способів деривації: словоскладання, запозичення, абрєвіація, суфіксація, префіксація, (морфологічно-)синтаксичне, лексико-семантичне термінотворення.

Одним із найпоширеніших способів творення термінів тієї чи іншої галузі є останній спосіб, зокрема його різновиди – термінологізація і ретермінологізація. У процесі термінологізації та ретермінологізації змінюється значення так званої мотивувальної одиниці: так, для термінологізації загальноновживаного дієслова характерна конкретизація, звуження його значення через уведення нових диференційних сем; для ретермінологізації – метафоричне перенесення семантики, базоване на подібності функцій, ознак, властивостей вихідного і похідного слів [7, с. 273].

Вивчаючи явище метафоризації термінів, Н. Г. Єсипенко зазначає, що становлення терміна способом метафоризації відбувається у три етапи. На першому етапі вирізняються розпізнавальні ознаки об'єкта, що репрезентують узагальнене первинне поняття про нього. Це первинне поняття детермінує вибір слова-репрезентанта з лексичного фонду мови. Метафорична номінація ґрунтується на збігу окремої ознаки двох гетерогенних об'єктів, що є суттєвою у понятті про новий об'єкт на певному етапі його пізнання. Встановлення спільної ознаки, у свою чергу, вимагає зіставлення значення загальноновживаного слова та поняття про об'єкт, лексичне вираження якого підлягає метафоризації. Наступним етапом у метафоричному термінотворенні є етап концептуалізації. Він полягає у подальшому формуванні

поняття об'єкта під впливом певного значення загальноживаного слова, що визначає осмислення об'єкта дійсності. При цьому можуть виявлятися й розбіжності двох понять, що порівнюються. Цей етап відзначається активною розумовою діяльністю суб'єкта, що пізнає. Третій етап становлення терміна на основі метафоричного перенесення вимагає закріплення обраної номінативної одиниці за новим термінізованим поняттям. Таким чином, нове найменування набуває нового змісту й окремої номінативної ваги [2, с. 85–86].

Метафору, різновидів якої у нашому випадку існує багато через наявність низки джерел-сфер, звідки можуть переходити поняття (медицина: *der/das Computervirus, das Dateivirus*; зоосвіт: *der Computerwurm*; міфологія: *trojanisches Pferd (der Trojaner)*, їжа: *das Menü, die Menüleiste, der Menübalken*), можна вважати «одним із провідних механізмів семантичної деривації, оскільки специфіка сфери інформаційно-комунікаційних технологій потребує розуміння складних технічних понять шляхом перенесення образних схем з однієї концептуальної сфери до іншої через призму вже існуючого досвіду» [1, с. 66].

Чільне місце в німецькому словотворенні належить словоскладанню. Це підтверджують і результати дослідження термінодеривації у сфері електронної обробки даних: *der Datenaustausch, Malware-Typen, die Befehlszeile, die Assemblersprache, das Software-Modul, der Arbeitsspeicher, die Aufnahmegeschwindigkeit, der Bildschirmschoner, die Datenverschlüsselung, die Cache-Größe, die Anwendungssoftware, die Batchdatei, die Dateianlage*.

Слід зазначити, що компоненти змішаних композитів «часто з'єднуються за допомогою типових поєднувальних елементів (генітивні флексії однини й множини -e(s), -e(n), -er). Однак, серед змішаних композитів з компонентами англійського походження чимало й складних слів, компоненти яких з'єднані без сполучних елементів» [4, с. 167]: (*die Batchverarbeitung, die Schadsoftware, der Chipsatz, der Computeranwender*).

Спостерігається й варіювання написання лексичних одиниць з англомовними компонентами (у словнику Duden фіксуються при цьому обидва варіанти): *das/der Back-up / Backup, das Back-up-Programm / Backupprogramm, das Batch-Processing / Batchprocessing*.

Найпродуктивнішими моделями субстантивного словоскладання є такі:

S+S (N+N): *die Bildkompression, das Computergehäuse, das Anwendungsprogramm, das*

Dateiformat, die Menüführung, der Pufferspeicher;

Adj+S: *der Analogrechner, die Festplatte, die Digitaldarstellung, der Digitalrechner, das Digitalsignal, der Zentralspeicher;*

V+S: *die Bedienoberfläche, das Schadprogramm, die Suchfunktion, der Suchdienst, die Suchanfrage;*

Abk+S: *der CD-Brenner, das CD-ROM-Laufwerk;*

Präp+S: *der Zwischenspeicher, der Unterstrich;*

S+S+S: *die Dateinamenerweiterung, das Dateiverwaltungsprogramm, das Bildbearbeitungsprogramm;*

V+S+S: *die Suchmaschinenoptimierung, die Suchanfragezahl;*

Adj+S+S: *der Digitalimpulskonverter.*

Двокомпонентні композити значною мірою переважають над трикомпонентними. Кількісно обмеженою є група слів, утворених за моделлю Adj+Adj+S: *der Analog-digital-Konverter, der Digital-analog-Umsetzer.*

Як засвідчують наведені приклади, завдяки словоскладанню є можливість максимально точно охарактеризувати предмети і явища відразу за кількома ознаками. Для термінів-композитів характерними є точність, компактність, економічність форми, однозначність, семантична єдність, інформативність.

Словоскладання однією частиною своїх специфічних властивостей якнайактивніше формує лексичний репертуар сучасної німецької мови, іншою ж, не менш істотною частиною, наміцно «вростає» в процесі синтагмотворення, у синтаксис в цілому [6, с. 356]. Фіксуємо наявність значної кількості багатокомпонентних композитів, словотвірних конструкцій, яких, незважаючи на їх форму, не варто зараховувати до інформативно перевантажених, бо йдеться про номінативний процес, що уможливорює конкретизацію, диференціацію значення опорного поняття: *die Anwendungsprogrammierschnittstelle, die Zwei-Faktor-Nutzer-Authentifizierung, das Computer-to-Plate-Verfahren.*

Аналізуючи останні зазначені та інші приклади, погоджуємося з В. І. Кульчицьким, який слушно зауважує, що важливі номінативні функції у сфері словоскладання виконує дефіс, адже він «стягує» словосполучення, а інколи й цілі речення, у перший компонент складного слова, забезпечуючи водночас достатньо чітке членування таких утворень (з'єднувальний дефіс), позначає безпосередньо складові смислової структури композита і забезпечує її однозначне декодування (пояснювальний або уточнювальний дефіс), виділяє один з компонентів складного слова з метою встановлення «семантичної рів-

новаги» між безпосередньо складовими компонентами (контрастний або виділювальний дефіс) [...] тощо» [6, с. 361].

Щодо синтаксичного способу деривації, то він передбачає утворення сполучення двох і більше слів. У даному випадку спостерігається домінування двокомпонентних утворень. Поширеними є такі типи дериваційних моделей:

N+V: *die Vektorgrafik komprimieren, ein Schadprogramm nachladen, Schadsoftware / Malware unterjubeln, eine Datei komprimieren, den Accelerator installieren, den Aktivierungscode eingeben, den Arbeitsspeicher adressieren, den Zwischenspeicher löschen, die Treiber herunterladen, ein Antivirenprogramm downloaden, einen Antiviren-Scan durchführen, den Account schützen, die Festplatte betreiben, die Authentifizierung einführen, einen Passwortmanager installieren, ein Benutzerkonto einrichten;*

Adj+N: *digitale Bildverarbeitung, skalierbare Vektorgrafik, automatisches Computerverfahren, systemübergreifender Datenaustausch, der kompatible Prozessor, anwenderfreundliche Back-up-Lösungen, die böartige Software, die relationale Datenbank.*

В ході аналізу аббревіатур предметної сфери електронної обробки даних було виокремлено акроніми (ініціальні лексичні аббревіатури, утворені з початкових літер, що вимовляються як слова нового типу і читаються як звичайні самостійні слова, згідно з правилами орфоєпії), буквені / алфавітні, а також часткові скорочення: *das BIOS (Basic Input Output System/das Basis-Eingabe-Ausgabe-System), der/das RAM (Random Access Memory/der Arbeitsspeicher), das API (Application Program Interface/ die Anwendungsprogrammierschnittstelle), der AGP (Accelerated Graphics Port), das CtP-Verfahren, der CD-Brenner.*

Однокомпонентні терміни досліджуваної сфери утворюються афіксальним способом,

шляхом суфіксації та префіксації. Суфіксація представлена моделями за участі суфіксів *-er (der Konverter), -ung (die Authentifizierung)* тощо. Префіксальний спосіб творення слів указаної сфери репрезентовано моделями за участі префіксів *an- (anklicken), ein- (eingeben, einlesen), er- (erstellen), herunter- (herunterladen), um- (umkodieren).*

Серед субстантивів предметної сфери електронної обробки даних є низка слів, що містять префікс *cyber-*: *die Cyberattacke, die Cybersicherheit, der Cyberspace, der Cyberkrieg* тощо. Цей словотвірний елемент має англійське походження (скорочено від англ. *cybernetics* – пор. нім. *Kybernetik*).

Зазначимо, що англійські компоненти мають великий словотвірний потенціал. Їх мобільність, специфіка функціонування термінологічних одиниць із запозиченими словотвірними елементами на кшталт *cyber-* та гібридних композитів із компонентами-англіцизмами (*die Backspace-Taste, die Back-up-Lösung*), прямі лексичні запозичення у терміносфері електронної обробки даних (*updaten, das Attachment, das/der Back-up, das Interface, der Uploader*) можуть становити предмет окремих додаткових наукових розвідок.

Висновки. У ході проведеного дослідження встановлено, що найактивніше вокабуляр аналізованої предметної сфери формує словоскладання. Найпродуктивнішими є моделі, де іменник поєднується з іменником, дієсловом або прикметником. Аналіз емпіричного матеріалу засвідчив домінування двокомпонентних композитів, значна частина яких містить у своєму складі англійські елементи.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні проблем перекладу німецької термінологічної лексики предметної сфери електронної обробки даних українською мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богачик М. С. Комп'ютерна метафора як один із провідних механізмів семантичної деривації в сучасній англійській мові. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 1(69), ч. 1, березень. С. 64–66. Retrieved from: <https://journals.oa.edu.ua/Philology/article/view/1574>
2. Єсипенко Н. Г. Антрополінгвістичний аспект метафоризації термінів. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. 2015. Вип. 40. С. 84–87. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkrpu_fil_2015_40_22
3. Ковальчук М. Ю., Котвицька В. А. Щодо динаміки словникового складу мов та появи нових термінів. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Дискурс професійної і творчої комунікації: лінгвокультурний, когнітивний, перекладацький та методичний аспекти», 18–19 травня 2023 р. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2023. Retrieved from: <http://conference.dopacc.kpi.ua/index/schedConfs/archive>
4. Котвицька В. А. Структурно-семантичні особливості змішаних композит з компонентами-англіцизмами у сучасній німецькій мові. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна. 2016. Вип. 60. С. 165–168. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2016_60_63

5. Котвицька В. А., Лазебна О. А. Тематична організація автомобілебудівної термінологічної лексики сучасної німецької мови. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2017. № 28. С. 116–118. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2017_28_31
6. Кульчицький В. І. Особливі випадки словоскладання та їх номінативні властивості (на матеріалі німецької мови). Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. праць. № 32. Київ : Видав. Дім Дмитра Бурого, 2010. С. 354–360.
7. Смено́ва Л. В. Термінологізація та ретермінологізація дієслів на позначення дій, процесів у сфері комп'ютерних технологій. Spheres of Culture. Ed. by Ihor Nabytovych. 2018. Vol. 17. С. 265–274.
8. Duden. Das Onlinewörterbuch. Retrieved from: <https://www.duden.de>

УДК 811.111'37'42

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.1.30>

АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ АНГЛОМОВНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

ASPECTS OF STUDYING ENGLISH LEGAL TERMINOLOGY

Лесневська К.В.,

orcid.org/0000-0003-0903-4170

старший викладач кафедри іноземних мов

Національного університету «Одеська юридична академія»

Ковальова К.О.,

orcid.org/0000-0002-9734-5667

викладач кафедри іноземних мов

Національного університету «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена висвітленню основних аспектів дослідження англomовної юридичної термінології у сучасному мовознавстві. Перш за все, дослідження семантики термінів допомагає зрозуміти точність їхнього значення та їхні взаємозв'язки з іншими юридичними поняттями. Це важливо для уникнення неправильного використання термінів та спотворення їхнього значення. Класифікація та систематизація англomовної юридичної термінології допомагає організувати термінологію залежно від сфери застосування, правових концепцій або алфавіту. Це полегшує пошук та використання потрібних термінів. Порівняльний аспект дослідження англomовної юридичної термінології дозволяє порівняти терміни та правові концепції між різними юридичними системами та культурами. Це допомагає розширити знання про різні підходи до права та правової термінології. Перспективи дослідження англomовної юридичної термінології є досить широкими і включають наступні аспекти. Використання корпусних досліджень юридичних текстів може допомогти у зборі та аналізі великої кількості матеріалів, що дозволяє отримати більш точну картину вживання термінів та їхніх контекстів. Розвиток технологій штучного інтелекту та обробки природної мови також може покращити ефективність аналізу корпусів юридичних текстів. Постійний розвиток комп'ютерних технологій відкриває нові можливості для дослідження англomовної юридичної термінології. Використання штучного інтелекту, машинного навчання та обробки природної мови може допомогти в автоматичному аналізі та класифікації термінів, створенні ефективних інструментів для перекладу та розробці термінологічних баз даних. Вивчення впливу правової культури на англomовну юридичну термінологію може допомогти краще зрозуміти історичні, соціальні та культурні чинники, що впливають на формування та розвиток юридичних термінів. Це може бути особливо важливим для тих, хто займається міжнародними юридичними питаннями або перекладом.

Ключові слова: юридична термінологія, систематизація, порівняльний аспект, переклад, корпусні дослідження.

The article is devoted to highlighting the main aspects of the study of English legal terminology in modern linguistics. First of all, the study of the semantics of terms helps to understand the accuracy of their meaning and their relationships with other legal concepts. This is important to avoid misuse of terms and distortion of their meaning. Classification and systematization of English legal terminology helps to organize terminology by field of application, legal concepts, or alphabet. This makes it easier to find and use the terms you need. The comparative aspect of the study of English legal terminology allows the comparison of terms and legal concepts between different legal systems and cultures. It helps to expand knowledge about different approaches to law and legal terminology. Prospects for the study of English legal terminology are quite broad and include the following aspects. The use of corpus studies of legal texts can help in the collection and analysis of a large amount of material, which allows for a more accurate picture of the use of terms and their contexts. The development of artificial intelligence and natural language processing technologies can also improve the efficiency of the analysis of legal text corpora. The constant development of computer technologies opens up new opportunities for the study of legal terminology. The use of artificial intelligence, machine learning and natural language processing can